

Berättandets sociala betydelser: presentation av några centrala verk

Alf Arvidsson

Rapport nr 4

Projektet Muntligt berättande som immateriellt kulturarv och samhällskraft

April 2021

UMEÅ
UNIVERSITET

Vetenskapsrådet Dnr 2016-02275

Inledning 3

- Jackson, Michael. 2002. *The Politics of Storytelling: Violence, Transgression, and Intersubjectivity*. 7
- Frank, Arthur W. 2010. *Letting Stories Breathe: A Socio-narratology*. Chicago: University of Chicago Press. 10
- Cruikshank, Julie. 1998. *The Social Life of Stories: Narrative and Knowledge in the Yukon Territory*. 15
- Cruikshank, Julie. 2005. *Do Glaciers Listen? Local Knowledge, Colonial Encounters, and Social Imagination*. 17
- Cusack-McVeigh, Holly. 2017. *Stories Find You, Places Know: Yup'ik Narratives of a Sentient World*. 19
- Polletta, Francesca. 2006. *It Was Like a Fever: Storytelling in Protest and Politics*. 21

Inledning

Vilka betydelser har berättande för kultur och samhälle som gemenskaper? Trots ett överflöd av berättande i alla sociala formationer dröjde det länge innan någon problematisering fördes fram som vetenskaplig uppgift eller strategi. Specifika berättelser, genrer och institutioner har uppmärksammats (religion, Litteraturen, bokbranschen) men då oftast som isolerade världar, sfärer eller fält med sina egna logiker, eller som emblematiska storheter ovanför samhällsstrukturen.

Det är i skärningsytorna mellan folkloristik och antropologi som en principiell diskussion av berättande i människors vardagsliv och livssammanhang vuxit fram. De båda ämnesinriktningarna har en delad historia av ömsesidig fram- och tillväxt i en kolonial kontext där dokumentation av berättelser hade en viktig position som forskningspraktik (Zumwalt 1988, Naithani 2010), men då med en kulturevolutionistisk och språkhistorisk tolkningsram. Under 1900-talet gick ämnena åt olika håll, med den autentiska texten (Bendix 1998) respektive den politiska och ekonomiska samhällsstrukturen som prioriterade forskningsobjekt¹.

Under 1950-talet återkom så intresset för berättelser inom antropologi genom Claude Levi-Strauss studier av amerikanska urfolks mytologiska berättelser. Här etablerades ett samband mellan berättelser och samhällsstruktur i den mest abstrakta formen: strukturer i berättelsens värld motsvarar strukturer i samhället. Fokus för uppmärksamheten var dock på de binära strukturerna, motsatsparen, som allmänmänsklig grund för tänkande kring och förståelse av tillvaron. Större direkt betydelse kom språkforskaren och antropologen Dell Hymes att få genom begreppen ”ethnography of communication” och ”ethnography of speaking”, där performance-aspekten på berättande betonades – det vill säga, att studera hur berättelser existerar inom en social praktik och inte enbart som isolerade texter knutna till en etnisk kategori. Till stor del hade dock Hymes studier (samlade i 1981, 2003) karaktären av performance-perspektiv på arkiverat fältarbetsmaterial från seklets början.

Antropologen William Bascom öppnade för mer etnografiskt inriktade frågeställningar genom ett par artiklar, ”Four Functions of Folklore” 1954 som

¹ Introduktionsböcker i (social)antropologi från mitten av 1900-talet som Chapple & Coon 1942, Conrad 1964, Mair 1965, Klausen 1972 utmärks av frånvaro eller marginalisering av berättande, bildkonst, musik.

följdriktigt handlar om funktioner för att hålla samman samhället (roa, bekräfta, undervisa, sanktionera), och ”The Forms of Folklore: Prose Narratives” 1965 där han föreslår kategorierna *myth*, *tale* och *legend* som universellt förekommande narrativa genrer (och följaktligen användbara som kulturkomparativ strategi). Viktiga arbeten av Ruth Finnegan (1970, 1977) fick till en början främst genomslag i brittisk antropologi.

”Den narrativa vändningen” inom samhällsvetenskaper (Riessman 2008, Czarniawska 2004), och den folkloristiska rörelsen i riktning mot etnografiska undersökningar av berättande i sociala kontexter (Dégh 1969, Bauman 1986), men också studiet av moderna sägner (Fine 1992, Ellis 2003, af Klintberg 1986) har möjliggjort ökat utrymme för en medveten uppmärksamhet på berättande som social process. I denna utveckling finns också en metodologisk metaforik där intervjuer, massmediala texter, fältarbetsobservationer analyseras *som* berättelser – vilket ofta är produktivt, samtidigt som det finns en risk för osynliggörande av den konkreta handlingen: att våga berätta något för någon annan och därigenom göra berättelsen till en social handling, ett överförande av budskap och emotioner i förväntning om någon form av reaktion med sociala konsekvenser, och med den, den individuella och kollektiva agens som berättande möjliggör.

Denna rapport gör inte anspråk på att vara någon heltäckande eller systematisk översikt. Syftet är istället att redovisa något fylligare presentationer av några centrala verk med principiella diskussioner och metodologiska överväganden (Jackson, Frank) och några lokalt situerade studier där cirkulationen av berättelser är central för förståelsen av dynamik i socialt liv och världsbild (Cruikshank, Cusack-McVeigh, Polletta).²

Litteratur

Bascom, William. 1954. ”Four Functions of Folklore”. *Journal of American Folklore*, Vol. 67, No. 266, 333-349.

Bascom, William. 1965. ”The Forms of Folklore: Prose Narratives”. *Journal of American Folklore*, vol. 78, no. 307, 3-20.

² Flertalet av presentationerna har under projektets förlopp tillgängliggjorts som bloggpostningar på alfarvidssonblogg.wordpress.com.

- Bauman, Richard. 1986. *Story, Performance, and Event: Contextual studies of oral narrative*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bendix, Regina. 1997. *In Search of Authenticity: The Formation of Folklore Studies*.
- Chapple, Eliot Dismore & Carleton Stevens Coon. 1942. *Principles of Anthropology*. New York: Henry Holt.
- Conrad, Jack. 1964. *The Many Worlds of Man: The Meaning and Value of Racial and Cultural Differences*. New York: Thomas Y Cromwell.
- Cruikshank, Julie. 1998. *The Social Life of Stories: Narrative and Knowledge in the Yukon Territory*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Cruikshank, Julie. 2005. *Do Glaciers Listen? Local Knowledge, Colonial Encounters, and Social Imagination*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Cusack-McVeigh, Holly. 2017. *Stories Find You, Places Know: Yup'ik Narratives of a Sentient World*. Salt Lake City: The University of Utah Press.
- Czarniawska, Barbara. 2004. *Narratives in Social Science Research*. London: Sage.
- Degh, Linda. 1969. *Folktales and Society: Story-telling in a Hungarian Peasant Community*. Bloomington: Indiana University Press.
- Ellis, Bill. 2003. *Aliens, Ghosts, and Cults: Legends We Live*. Jackson: University Press of Mississippi.
- Fine, Gary Alan. 1992. *Manufacturing Tales: Sex and Money in Contemporary Legends*. Knoxville: University of Tennessee Press.
- Finnegan, Ruth. 1970. *Oral Literature in Africa*. Oxford.
- Finnegan, Ruth. 1977. *Oral Poetry: Its Nature, Significance and Social Context*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frank, Arthur W. 2010. *Letting Stories Breathe: A Socio-narratology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hymes, Dell. 1981. *"In Vain I Tried to Tell You": Essays in Native American Ethnopoetics*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Hymes, Dell. 2003. *Now I Know Only so Far: Essays in Ethnopoetics*. Lincoln: University of Nebraska Press.

- Jackson, Michael. 2002. *The Politics of Storytelling: Violence, Transgression, and Intersubjectivity*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Klausen, Arne Martin. 1972. *Kultur–variation och sammanhang*. Stockholm: Norstedts
- Af Klintberg, Bengt. 1986. *Råttan i pizzan*. Stockholm: Norstedts.
- Mair, Lucy. 1965. *An Introduction to Social Anthropology*. Oxford: Clarendon.
- Naithani, Sadhana. 2010. *The Story-time of the British Empire: Colonial and Postcolonial Folkloristics*. Jackson: University Press of Mississippi.
- Polletta, Francesca. 2006. *It Was Like a Fever: Storytelling in Protest and Politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Riessman, Catherine Kohler. 2008. *Narrative Methods for the Human Sciences*. London: Sage.
- Zumwalt, Rosemary Lévy. 1988. *American Folklore Scholarship: A Dialogue of Dissent*. Bloomington: Indiana University Press.

En bok som skulle kunna få något av klassikerstatus är antropologen Michael Jacksons *The Politics of Storytelling* (2002). Han utgår från filosofen Hanna Arendt och ser berättande som del i hur vi möter andra människor. Han formulerar två teser som grundläggande för sitt arbete: berättande är en strategi för att transformera privata betydelser till publika (och vice versa), och, berättande är en vital mänsklig strategi för att vidmakthålla en känsla av agens inför "disempowering circumstances" (s 15). Att återberätta händelser är att inte vara passiv inför omständigheterna.

Klassikerstatus innebär att det finns många som erkänner och ger uppmärksamhet åt ett verk. Här kan möjligen Jacksons bok riskera att hamna i en mellanzon – mellan den antropologiska traditionen där studiet av berättelser haft underordnad position i förhållande till samhällsstruktur, och den folkloristiska traditionen som är tämligen frånvarande i hans text. Den är dock värd att nå ut till större läsekretsar genom de resonemang kring hur berättelser och samhälle hänger ihop.

Jackson bygger på sina egna fältarbeten under flera decennier och diskuterar här hur berättelser framförs, används, förstås och vad de gör med individer och sociala sammanhang de framförs i. Han har en genremedvetenhet som gör att han tar upp både människors berättelser om egna erfarenheter, guda- och hjältemyter, humoristiska sagor, vitsar, drömmar. Det är ingen programmatisk systematik i hans framställning; han har grupperat sina kapitel i tre större avdelningar med olika fokus, men helhetsintrycket är att han vrider och vänder på sina fältarbeten och hittar olika sätt att underbygga sina teser.

Hans första empiriskt orienterade kapitel handlar om självupplevt berättande om våld. Han ger många exempel: soldaters undertryckta önskade berättelser, de Australiska aboriginska stulna barnen, berättelser från Sydafrikas försoningsprocesser. Han hävdar inte att berättande nödvändigtvis helar eller försonar, men att "Re-presenting traumatic events as a story is a kind of redemption, for one both subverts the power of the original events to determine one's experience of them, and one moves beyond the self into what Buber calls an essential-we relationship, so opening oneself up to the stories of others and thereby seeing that one is not alone in one's pain." (s 59)

Jackson skriver om flyktingar att krig har berövat dem den intersubjektivitet som finns i en ordnad vardag, något som (enligt Sartre och Arendt) skapar känslor av

skam – den form av skam som består i att inte bli erkänd som närvarande av någon annans blick. (68)

Hans egen forskning om flyktingar fick honom att reflektera över hur en mängd moraliska och sekulariserat teologiska perspektiv är invävda i den massmediala diskursen om flyktingar. *Offer* och *frälsning* är två sådana tankefigurer. Han noterar också hur massmediers beskrivningar ofta liknar myndigheters, med statistik som framträdande inslag. Här vänder sig Jackson mot att den vetenskapliga uppgiften (för en antropolog) skulle vara att hitta lösningar på ”flyktingproblemet”; istället säger han att ”My concern is to understand better how people deal with the vicissitudes of their existence, what resources they call upon, what changes they wreak”, utan föresatser att han som forskare (med Veena Das ord) ska postulera en bättre värld, rättvis gud, eller vetenskaplig diskurs som gör lidandet förståeligt (s84f).

I en diskussion om flyktens tillstånd tar han upp begränsningarna i möjlighet att ge traumatiska upplevelser en narrativ form. Bristen på tidsmarkeringar ger svårighet att skapa kronologi, ännu mindre en sammanhängande berättelse (vilket ironiskt nog är vad som avkrävs för att bli godkänd som flykting). Att vara flykting är att vara mitt uppe i en oavslutad händelsekedja – är inte familjer återförenade finns ingen avslutning, inget godtagbart tillstånd att utgå från. Även möjligheterna att faktiskt framföra sin berättelse kan vara begränsade. Flyktingars prekära situation inför främmande myndigheter kan göra att deras berättelse slår emot dem själva. Berättelser om t ex våldtäkt kan vara stigmatiserande. Kontrasten till det trygga välordnade livet har gjort att många inte kan berätta för andra än de som själv upplevt samma sak – berättelsens innehåll blir så obegripligt att andra lyssnare inte kan ta till sig den (den blir för anti-social för att vara meningsfull som del av socialt utbyte). Ett avsnitt diskuterar hur nationella, etniska, och raskategorier blir del av livsberättelser och skapar en mer likartad framställning.

Jackson bygger flera kapitel på tidigare fältarbeten bland Kuranko i Sierra Leone. Här lyfter han fram det inskränkta, kontrollerade – det fria och lössläppta som två grundläggande polariserade principer, och stad-land, fäder-söner, man- kvinna som återkommande teman, och diskuterar enskilda berättelser och hur de hanterar dessa polariteter. Han understryker det situationella i berättandet, med exempel på hur en berättelse följs upp av en annan berättare med en berättelse som ger en annan tendens. Berättelserna innehåller inte självklart fixerade sanningar och gemensamma

värderingar, utan är utsagor och repliker som används för att föra ett offentligt samtal.

Här diskuterar han också utifrån modusen tragedi och komedi (humor). Tragedi: individen försatt i en person där det inte går att göra någonting. Komedi är inte motsats till tragedi, utan arbetar med distansering till tragedi.

Hjälteberättelser, särskilt fasen om hjälten födelse och uppväxt, bearbetar generationsproblemet, att barn ska bli vuxna och ta sina föräldrars position, och den generationsmotsättning som det innebär, med att projicera den på syskon. Jackson ser Oidipuskomplexet som existentiellt, inte sexuellt; det är frigörelsen och självständigheten som är det väsentliga.

Ett kapitel utgår från hans egen uppväxtmiljö i Nya Zeeland. En ung man som gjorde sig skyldig till flera missdåd jagades och infångades och dömdes till fängelse 1910. Året efter rymde han och försvann helt, och blev en mytisk figur i populärkulturen. På 1990-talet började Jackson att söka i arkiv om personen och händelserna, vilket fick till följd att han kom i kontakt med efterlevande släktingar. Genom hans visade intresse sammanträffade då olika familjegrenar och fick en möjlighet att sätta ihop olika fragment av släkttradition och på allvar kunna ta upp ett ämne som varit belagt med tystnad.

Sammanfattningsvis kan Jacksons perspektiv uttryckas ungefär så här: berättelser förmedlar mellan det privata och det offentliga, det individuella och det allmänna. Genom att berätta om sig själv tar individen gestalt i det sociala livet; genom att berätta och lyssna på historier om andra blir det sociala livet inkorporerat i individen. Berättandet inte bara handlar om denna förbindelse mellan individ och omvärld, det är också en situation och aktivitet som möjliggör att sådana förbindelser upprättas.

Sociologen Arthur W Frank är en av pionjörerna i studier av boteberättelser, med boken *The wounded storyteller*. För några år sedan kom så boken *Letting stories breathe: A socio-narratology* (2010), där han formulerat och byggt ut sina grundläggande perspektiv och presenterar sitt tankesätt DNA – Dialogic Narrative Analysis, vilket han kallar en kritisk praktik, inte en metod.

Vad som ligger i grunden är en actor-network-theory-inspirerad syn på berättelser som agerande (aktanter, i ANT-språk). Frågeställningarna blir vad berättelser gör – och då i ganska handfast bemärkelse, i och mellan människor, inte människor i allmänhet utan individer. Han kombinerar två begrepp från John Law och Donna Haraway och säger att “for socio-narratology, stories are best thought of as *material SEMIOTIC companions*.” (s 42) Och det dialogiska perspektivet handlar både om att se berättelser som inslag i dialoger (och då inte bara i konversationer, utan som dialog med omvärlden), och att som forskare tänka på sin analys som del i fortsatt dialog.

Vad som inte sägs fullt ut är vad Frank menar med begrepp som ”stories” och ”narratives”. Mitt intryck är att han syftar på berättelser med existentiell tyngd, sådana som handlar om människors sociala identitet – det är inte så mycket de vardagliga ”small stories” som Bamberg & Georgakopoulou talar om, utan de mer existensiella berättelserna om individens och kollektivets historia och identitet.

Det är också framför allt berättelser som är i någon aspekt kollektiva, som Frank uppehåller sig vid; vilket kan innebära de kollektiva dimensionerna av en individs personliga berättelse. Många exempel är hämtade från oral historyfältet, från Alessandro Portelli, Luisa Passerini, Julie Cruikshank, Fransesca Polletta.

I kap 1 fortsätter Frank att utveckla idén om berättelser som aktiva och gör en lista på “the capacities of stories”, de förmågor berättelser har som gör att de attraherar lyssnare och gör något med dem. Den kan också läsas som en lista med argument för varför det är värdefullt att studera berättelser, vad de kan ge för en kulturanalytiskt intresserad forskare. Han talar om att berättelser tar upp problem (och också kan skapa problem) och människors karaktär, förmedlar perspektiv, gestaltar livets dramatik; de ger möjligheter att tolka händelser; de förmedlar moraliska principer;

de knyts till personer och föremål, de kan tolkas och användas på sätt berättaren inte tänkt sig, de aktualiserar andra berättelser, de ger utrymme för fantasi, de kan förändras för nya sammanhang, de har en performativ egenskap av att få saker att hända med människor och att ”utföra/agera (enact)”, ge form åt sanningar.

Kapitel 2 handlar om hur berättelser fungerar, eller på engelska, Stories at work. Här liknar Frank berättelser med tricksters (Loke, Coyote, Hermes etc), genom att de fungerar på samma sätt för människor som trickstern i sagorna, dubbeltydigt, förenar motsatser, kollapsar olika strukturella nivåer (min karaktäristik, AA). Berättelsers uppdrag är först och främst att göra världen beboelig. Berättelser väljer ut och utvärderar vad som är värt att rikta uppmärksamhet mot. Men det är tvetydigt: de visar både på vad individen kan vara och vad som förväntas för att vara del av ett kollektiv, de visar både på det goda och det farliga.

För att komma åt hur detta sker på individnivå talar Frank (och många andra) om narrativ identitet eller identifikation. Den sker genom att individer, med Althussers begrepp, interPELLERAS av berättelser vilket sker på två sätt: berättelser sätter huvudpersoner i situationer där de måste följa berättelsens logik, och berättelser uppfordrar lyssnare att identifiera sig med aktörer. Vad som gör att individer skiljer sig åt i sin narrativa identifikation bottnar i vad Frank med lån från Bourdieu kallar narrativ habitus: “The collection of stories that interpellate a person is his or her narrative habitus” (52). Annorlunda uttryckt: “*Narrative habitus* is the embedding of stories in bodies” (52). Vad innebär då en sådan habitus? Frank listar fyra komponenter: kännedomen om en (kollektiv) berättelserepertoar; kompetens att använda den; en personlig smak för vissa typer av berättelser; och en disposition för hur en förväntar sig att intriger ska avslutas. För att utveckla den sista komponenten vänder Frank sig till Pierre Bayard’s (psykoanalytiska) idé om “inner library” – den ackumulerade samling av berättelser en person utsätts för, inkluderade aldrig fullt uttalade berättelser, och en ”inner book”, en tänkt typberättelse att jämföra allt vad en hör för att göra det begripligt. Frank utvecklar detta vidare med idén om narrative ambush – det vill säga, berättelser bekräftar inte enbart vad som redan finns i ”inner library” utan kan ändra tänkande.”...accumulation is never fixed and the sum is never finalized... We humans are the sum of perpetually *accumulating* stories, because often enough stories break into the inner library, reshaping the new accumulation.”

(60). Fortsättningen av kapitlet handlar om hur berättelser fungerar för att binda samman människor.

I kapitel 3 förklarar han DNA som ett sätt att ställa frågor om berättande. DNA studerar relationen mellan berättelsens innehåll och effekterna av att historien blivit berättad. Kapitlet kretsar kring några användbara frågor om berättarpraktiker, med utgångspunkten: vad står på spel? Det är frågor som: vad gör historien möjlig att berätta, vilka för fram sig själva med berättelsen ("hold their own", hålla sin självkänsla) och är den lämpad för det, vad händer när folk som lever tillsammans har olika historier, vad skapar skräck och begär i historien, hur utför historier minnesarbete?

I kapitel 4, "Dialogical Interpretation and Stories' Particular Truth", diskuterar han tolkning av berättelser. Han resonerar kring att inte se berättelser som direkta avspeglningar av händelser, utan som utsagor om och värderingar av händelser. "Stories often reflect more desire for what might have happened... If life did not happen as a story tells it, *at least it could be told that way*" (s 90). "A truth is made *narratable* by that story being told. The story performs the truth of *making a situation real because it is now narratable*." (s 92) "Från verifiering till hermeneutik" är den utveckling han vill se.

Frank summerar "den dialogiska attityden" till forskningsdeltagare och tolkningen av deras berättelser i tre principer: uppfatta berättelser och tolkningar som oavslutade, det vill säga som delar i en dialog som inte är avslutad; använd andra persons-tilltal, det vill säga rikta dina utsagor till specifik samtalspartner; och, som del av att förstå sin forskarroll i dialogen, "claim no privilege of interpretive authority". Men för att forskaren inte då enbart ska bli berättarens megafon, pekar han på tre viktiga aspekter av forskarens fortsatta betydelse: forskaren kan sammanställa flera röster, många personers berättelser; forskaren har faktiskt investerat tid i att lära sig mycket om berättande; och, forskaren kan hjälpa människor att samla intryck och fragment till berättelser.

Kapitlet avslutas med vad som kan kallas några tekniker för ett kreativt tolkningsarbete, under rubriken "följ berättarna". Skapa bilder av berättelsen; berätta den från någon sidofigurs perspektiv; lägg märke till förväntade detaljer som saknas;

tänk på skillnader mellan berättarens och analytikerns syften; vänta, det vill säga ta ordentligt med tid; uppskatta berättelsen och berättelsen – här kan en teknik vara att formulera ett brev, ”det här har jag lärt mig”.

I kapitel 5 ger han utförliga exempel på vad han karaktäriserar som undersökningar som tillämpar en dialogisk narrativanalys, hämtat från egna och andras undersökningar. Gareth Williams gjorde intervjuer med personer med reumatisk artrit. För honom blev frågan om hur sjukdomens ursprung framställdes i berättelser det centrala. I sin egen forskning om sjukdomsberättelser arbetade Frank mot en typologi, och urskilde tre former avseende berättelsens tendens: ”den lyckade patienten”, kaosberättelser och sökandeberättelser. Observera, det är berättelserna som är typer, inte individerna! De flesta sjukdomsberättelser hade något av alla typer. För mig är likheten med Birgitte Rörbyes typologi i antologin Botare (1980) slående. För Kai Erickson som dokumenterade efter en naturkatastrof och Paul Draus som forskade om tbc-sjuka som inte följde sina sjukvårdsprogram blev insikten att de yttre omständigheterna gjorde att alla berättelser blev mycket ensartade. Francesca Pollettas studier av medborgarrättsrörelsen poängterade att berättelser kan ena människor och skapa grupper. En studie av Holstein & Gubrium handlar om hur en institutionell inramning kan ha förväntade mönster för individers självberättelser, ett *emplotment* som nya medlemmar ska skolas in i. Paul Smith studerade pressmaterial från olika länder om tre olika krig, för att se om det fanns skillnader mellan länder som gick ut i krig och de som beslöt att inte delta. Han organiserade berättelserna i olika genrer: en ”low mimetic” med vardaglig ton, en tragisk/romantisk, och en apokalyptisk – där skillnaderna handlar om graden av hot och polariseringen av aktörer.

Kapitlet kan användas som ett förråd av uppslag för hur en kan gå framåt i sitt analysarbete – det är ingen systematisk katalog utan visar snarare på variationsmöjligheterna när forskaren går in i materialet, går i dialog med det. Det är intressanta och inspirerande undersökningar Frank refererar, men kapitlet visar också hans brist på kännedom om folkloristisk forskning – det finns många undersökningar och modeller som kunde anföras som paralleller.

I det sista kapitlet diskuterar Frank goda berättelser – och då menar han berättelser som är ”goda” inte till sin form, utan i etisk och moralisk mening. Här lämnar han det

snävare analytikerperspektivet för att tala om DNA som en livshållning: "My basic argument is that a good life requires telling any story from as many alternative perspectives as possible and recognizing how *all* the characters are trying to hold their own." (146) Han diskuterar hur berättelser kan gestalta värdighet, men också skapa problem. Han skisserar också en process av att "leva väl med berättelser" i tre stadier: Inse att berättelserna inte själva har kontroll – tänka över var och när en berättar historien, vad säger den i situationen, låt inte berättelsen löpa amok. Ta in andra berättelser som ger perspektiv, odla möjligheterna att lyckas genom att lära många nya berättelser och pröva när och hur de kan berättas. Goda berättelser har några viktiga kvaliteter: de öppnar för att höra flera berättelser, avbildar personer som inser misstag och försöker ställa saker rätt; gör personer som samarbetar till hjältar; ger antagonister namn, ansikten och drivkrafter som inte kan enkelt avfärdas. Han avslutar med att tala om vikten av etik i DNA, för det finns en mörk baksida där "vi" och "de" polariseras. Avslutningsorden signalerar dock hopp: "DNA works from within storied lives first to show how people are holding their own, and then to open up the range of stories available to guide their efforts. Life inherently dangerous, that danger including the companionship of stories. But the enrichment of that companionship outweighs its dangers. If we humans really have no choice but to be companions of stories, we do have all the stories in the world." (160)

Med sitt tydliga pedagogiska upplägg och listorna med frågor och egenskaper kan det bli en metodbok där en checkar av i sitt analysarbete. Det är nog inte det Frank vill, han talar om dialog och om vikten att inse att ingen berättelse är definitiv och avslutad (även om berättare kan forma dem så, för att få sista ordet och avsluta dialogen). Poängen är snarare att ge sig in i dialog med Franks text, se vad som stämmer, se vad som inte går att tillämpa, se vad som blivit osynligt. Det är, som särskilt sista kapitlet understryker, en hållning till berättande han vill förmedla, där listorna kan vara en god träning i att betrakta berättelser från olika vinklar och själv leta upp nya vinklar.

Julie Cruikshank publicerade 1992 boken *Life Lived Like A Story*, som väsentligen utgjordes av de tre levnadsberättelser hon skapat tillsammans med tre äldre kvinnor i Yukondistriktet, nordvästra Kanada. Kvinnorna tillhörde urfolken Tlingit och Athapaska. 1998 utkom boken *The Social Life of Stories: Narrative and Knowledge in the Yukon Territory*, där hon satte in det materialet i relation till de officiella myndighetsdokument och historieskrivningar som finns om området. Från ett utifrånperspektiv kan Yukons historia betraktas som uppdelad av stora socio-ekonomiska brott, där missionsverksamhet och pälshandel ger en ny situation 1840-1890, guldruschen ca 1896-1901 en helt annan, och det USA-initierade bygget av Alaska Highway under 1940-talet ytterligare en vändpunkt. Men här är Cruikshanks poäng att lokalt berättande inte nödvändigtvis enbart bekräftar denna kronologi, utan “narrative storytelling can construct meaningful bridges in disruptive situations. When potential for division emerges, successful resolution often involves demonstrating how a story can reframe issues by providing a larger context” (s 4). Och vidare så är berättande om personlig och lokal historia något som hela tiden äger rum i nuet och får sin relevans därigenom.

Det inledande empiriska kapitlet handlar om hur Angela Sidney berättade om ”Pete’s Song”, en traditionell berättelse med avslutande sång som hon sjungit för sin son Pete. Den yttre handlingen är att en namngiven man, anfader för en Tlingit-klan, ger sig ut på säljakt med yngre släktingar, är borta länge och tros vara förlorad, men genom att mäta ut solens uppgång och nedgång bestämmer han när det är midsommar och lämplig tid att resa tillbaka, och hur vid återkomsten diktar han och sjunger sånger.

Här analyserar Cruikshank flera berättartillfällen; först hur hon fick höra den av Sidney 1974, som del i deras gemensamma dokumentationsarbete – och i den formen har den använts i skolor, t ex i samband med midsommar; sedan Sidneys berättelse 1981 om hur hon sjöng sången för Pete 1945, då denna kom hem efter flera års bortavaro; sedan hur hon efter att ha blivit ifrågasatt av äldre om sin rätt att göra detta, genom besök hos släktingar på andra håll utredde hur hennes klan hade besittningsrätt till sången; och slutligen om hur hon valt att berätta denna berättelse vid invigningen av Yukon College 1988, för att skolan skulle vara som en sol för dem. För varje berättande eller omnämnande av när hon berättat den fanns det nya betydelser. Cruikshanks slutsats: “If we think of oral tradition as a social activity

rather than as some reified product, we come to view it as part of the equipment for living rather than a set of meanings embedded within the text and waiting to be discovered” (s 41).

Kapitlet *Yukon Arcadia* är en kritik av begrepp som ”traditionell ekologisk kunskap” vilka Cruikshank sätter in i en längre tradition av hur västerländsk modernitet byggs upp genom att använda urfolk för att skapa kontrastbilder, ”den noble vilden” etc. Nu i miljömedvetenhetens namn reproduceras återigen idén om urfolk som tillhörande naturen.

Ett kapitel granskar två fall där den västerländska förståelseramen och urfolksförståelsen av samma företeelse hamnar mycket långt från varandra. Skookum Jim, som skrivits in i berättelsen om guldrushen i Yukon som den som fann guld 1896, beskrevs som en ”indian som var annorlunda, ville bli som en vit gulddetare”. Men i efterlevande släktingars berättelser var han en man som levde upp till sina förpliktelser mot familj och släkt, och guldfyndet skedde mer av en tillfällighet när han sökte efter sina bortflyttade systrar. I ett annat fall, där fyra unga män 1898 sköt ihjäl en gulddetare, läser Cruikshank hur deras berättelse avfärdades i rätten som obegriplig men hon gör en tolkning som utgår från deras världsbild och kan frilägga deras motivering.

Ett kapitel handlar om föremål på museum och berättelserna om dem, i detta fall träsniderier och vad tillverkaren berättade. Poängen här är att museiföremålens betydelser ligger inte i objektet, utan uppstår i den mänskliga interaktionen med den materiella världen.

Flera berättelser JC fick höra handlade om kvinnliga profeter under 1800- och tidigt 1900-tal, och deras profetior. Förutspåenden om de vitas ankomst, transformationer av världen, resor till himlen och förebådande av kristna symboler. Historikerna har främst sett profeterna som tecken på social oro, och intresserat sig för om profeterna lyckades skapa social förändring på kort sikt, medan berättarna lägger tyngdpunkten på hur profetiorna gjorde upplevelser under deras eget liv meningsfulla. En poäng är också att profetior gav utrymme för kvinnor att tala offentligt, inte bara de som hade visioner men också deras kvinnliga ättlingar.

En studie av Yukon International Storytelling Festival tar upp hur äldre berättare framträdde med berättelser ur släkttraditioner och valet av berättelser och deras

uttolkning var kopplat till politiska skeenden i nuet. Återigen blir Cruikshanks poäng att "oral history" inte enbart är faktautsagor om ett förgånget "förr", utan att traderade berättelser kan få fortsättning genom att de ger en relief till skeenden i nutiden.

Cruikshanks följande bok *Do Glaciers Listen?* (2005) utgår också från några berättelser från *Life Lived Like a Story*. Berättelserna rör direkt eller indirekt glaciärerna i gränsområdet mellan Alaska, Yukon och British Columbia – glaciärer som både utgör gräns och barriär som skär av kommunikationer, men också kan vara kommunikationsleder ("glacier highways"), och som också är aktörer att räkna med (några tydligare ANT-referenser hade varit på sin plats!) – de bildar väggar som dämmer upp floder och skapar stora insjöar, de släpper stora isblock utan förvarning och gör båt- och kanotresor riskabla, uppdamningar kan rämna och plötsligt töms en stor insjö och sköljer bort hela bosättningar på sin väg till havet.

Berättelserna handlar om bosättningar som försvunnit, båtolyckor, personer som förolyckats på glaciärer, eller om en händelse som alla tre meddelarna relaterar, om en man som ramlade ned i en spricka. Gemensamt är att det inte är någon tydlig åtskillnad mellan människa och natur, glaciärerna agerar, olyckor är resultat av människors brist på respekt – att tala föraktfullt om en glaciär, eller att värma fett i närheten – det sista problematiskt genom en likhetslogik mellan konsistensen hos uppvärmt talg och rutten is.

Meddelarnas berättelser handlar inte bara om glaciärer som farliga isblock, utan också om vad som händer bland människor. Det handlar om hela släktgrenar som förolyckas och lämnar ett sargat samhällsnätverk kvar; det handlar om individer med förpliktelser mot varandra, om förbindelser mellan klaner och olika folk, om historiska skeenden. Glaciärerna är delaktiga i människors liv.

Det europeiska intresset för området är del av kolonialismen, och de följande kapitlen tar då upp hur européer kommer (från slutet av 1700-talet och framåt) med sina sätt att förstå naturen, att förstå urfolk, att förstå sig själva. Här används de olika upptäcktsresandenas, exploatörernas, kartläggarnas berättelser i rapporter och tidningsföljetonger, där ibland också lokalbefolkningens responser finns redovisade och kan ge andra perspektiv på hur mötet upplevdes. Ibland finns också muntlig tradition bland tlingit och athapaska om dessa möten. Fransmannen La Pérouses möte med Tlingit några veckor 1786 i Lituya Bay, där båda parterna förlorade

människor i båtolyckor; John Muirs resor 1879-80, med en romantisk hänförelse för glaciärer som orörd natur; Edvard James Glave 1890-91, först med en stor respekt för Tlingits kunskaper, sedan med en omkastad attityd – vilket Cruikshank läser som en strategi för Glave att få stöd för att resa och bedriva anti-slaveri-arbete i Afrika, vilket i förlängningen blev till början till avslöjande av människoexploateringen i Kongo. Ett kapitel går igenom hur gränsen mellan Alaska och Yukon fixerades i en lång process från 1820-talet fram till 1904.

I avslutningen har vi de nya berättelser om natur och glaciärer som vuxit fram under 1900-talet. En konsekvens har blivit att naturreservat upprättats – vilket drabbat urfolken, som blivit utestängda från jaktmarker, samtidigt som glaciärerna lämnar nya bevis på människors närvaro: kroppen av en ung man från 1400-talet, en bearbetad djurhud från ca 1000. I slutorden formulerar hon det tydligt: miljöpolitiken och naturvetenskapen har skapat en naturuppfattning som pekar ut områden som ”orörd vildmark”. Begrepp som ”Traditional ecological knowledge” reducerar urfolkserfarenheter till databanker att extrahera isolerade fakta ur. Glaciärberättelserna utmanar, med natur och människor i interaktion och oupplösligt förbundna med historiskt-politiska skeenden.

Holly Cusack-McVeigh (i fortsättningen HCM) skriver i boken *Stories find you, places know* (2017) om berättelser hon hört när hon under tjugo års tid vistats långa perioder för fältarbete i sydvästra Alaska, i och runt byn Hooper Bay, bland yupik, ett inuitfolk. Hon poängterar att det inte är berättelser som kommit när hon gjort intervjuer, utan sådana som kommit till henne när hon deltagit i vardagliga situationer och långsiktigt blivit mer bekant med olika personer. Många berättelser har skrivit ned i efterhand; det handlar alltså inte om det detaljerade samspelet mellan framförandesituation och textens utformning, utan om berättelserna som del av social interaktion, och frågor om vad berättaren vill ska hända i lyssnaren.

Det handlar inte bara om berättelser hon fått höra, det handlar också om när berättelserna ska berättas, när lyssnaren är mogen för att höra dem, vilket sammanhang de är relevanta att framföras i, vilket stämningläge de ska framföras under. HCM har tagit till sig den här lärdomen; här berättar hon om processer där hon först fått höra antydningar, sedan brottstycken, och sedan större bilder. Hon ger också antydningar om berättelser som hon väljer att inte förmedla vidare i bokformen.

Temat tala och tåga återkommer i hennes framställning. Samspelet med platser handlar ofta om att inte skämta om allvarliga ting, att undvika samtalsämnen som kan frammana olycka. Platsen hör, känner, reagerar.

Det är landskapet som står i förgrunden, med såväl hav, landformationer och byggnader. Landskapet är inte bara en arena för händelser i den sociala världen; här är landskapet en aktör som samspelar med människor, som kommenterar, utvärderar, sanktionerar, bekräftar människors handlingar, och som mår bra eller dåligt samtidigt med människor.

Många berättelser handlar om att lära ut hur man beter sig i landskapet. Ofta i formen av varnande exempel om människor som gått iväg vid fel tidpunkt, i fel väder, med fel utrustning, med fel sinnelag, och aldrig kommit till rätta. I många berättelser är det kass'aq, icke-yupik, som visar sin okunnighet och nonchalans vilket blir deras olycka.

Landskapet är för Yupik något som berättar om tillståndet hos världen och tillvaron. En viktig bild som presenteras i kapitel två och sedan återkommer är den om en shamans grav ute på tundran. Den är upphöjd ovanför markytan, men sjunker. Äldre

har talat om att när den är nivå med den omgivande marken kommer svält och hungersnöd. För HCM:s bekant var gravens höjd den metafor hon hade för att uttrycka sin oro. Landskapet berättar om epidemier, oljeutsläpp, djurarter som försvinner.

Yupik gör ingen skillnad mellan natur- och kulturmiljö, vilket syns i att hus kan vara bärare av onda handlingar som skett där. Särskilt uppehåller sig HCM vid en gammal kyrkobyggnad och en katolsk präst (som gärna bistod forskningen med att skicka gamla kranier till Washington). Likaså är en gammal skola, där HCM bor under en period, en plats som bär på historier om förtryck och orättvisor.

Många berättelser handlar på ett eller annat plan om relationen till myndigheter och deras representanter. HCM lyfter här fram frågan om motstånd, och framhåller att passivitet, icke-deltagande, ohörsamhet också är sätt att skapa utrymme och ifrågasätta maktordningar. Ett exempel blir relationen till protestantiska och katolska missionärer, med deras tillgång till mediciner och medlemskap i deras kyrkor som motprestation. Att ta emot dopet men likväl fortsätta att kommunicera med andarna, och att spela ut de olika samfunden mot varandra blev sätt att hantera prästerna och deras makt.

Cusack-McVeigh ställer sin bok i relation till Cruikshank, Basso med flera som skrivit om platser och berättelser. Hon understryker att här handlar det inte bara om att platser är arenor där berättelser utspelas och lokaler som väcker minnen till liv, utan om att landskapet är en levande aktör i yupiks tillvaro.

Francesca Pollettas bok *It was like a fever: Storytelling in protest and politics* utkom 2006 och tar avstamp i ett just då stort amerikanskt uppsving i uppmärksamhet kring berättande, där inte minst metaforen om att ”ha en bra berättelse” stod fram som viktig i politisk retorik och den personliga berättelsen, fångat i uttrycket att varje människa har sin berättelse, började tillskrivas en viktig roll.

Polletta säger sig ha två huvudpoänger med boken. Den ena är att problematisera uppfattningen om att (personliga) berättelser är en tillgång för minoritetsgrupper. Här är hennes motargument att vad som kan vara effektivt i domstolar också kan cementera en subjektsposition som ”passivt offer”. Den andra är att det inte bara är innehållet, utan också användningen och tolkningen av berättelser, som avgör deras sociala och politiska kraft, vilket gör att frågor om vem som berättar, hur och i vilken situation, och vilka reaktioner som finns tillgängliga för publiken, öppnar för mer ambivalenta förståelser av berättelsers och berättandes betydelser.

På ett mer övergripande plan så handlar boken om att problematisera berättelser som samhällskraft. Hon diskuterar både varför berättande har slagkraft, där det personligt upplevda, och lokalt och konkret situerade, ger en autentiskhet som får en stor retorisk kraft i samhällets offentliga diskussioner. Berättelser ger en form som effektivt kan sammanfatta och synliggöra aktörer, händelser, förlopp, moraliska ställningstaganden och slutsatser (min tolkning). Men hon diskuterar också baksidorna: i vilka situationer blir det personliga lätt att svepa åt sidan genom att vara för personligt och unikt, för känslomässigt? När blir kravet på en sammanhängande och logisk historia ett hinder för att släppa fram den personliga upplevelsen? Vem har trovärdighet att *representera* med sin personliga historia? I vilka sammanhang är berättelser fel genre? Denna typ av frågor leder henne in på att studera hur personliga berättelser använts i olika politiska sammanhang, vilka taktiker och strategier som funnits bakom val och agerande, och varför berättande misslyckas, slår fel, eller revideras. Hon gör också en poäng av vikten att studera människors idéer om vad berättelser är bra för och varför de är effektiva.

“Stories contain rather than resolve ambiguity” skriver hon på sidan 34. Jag ser två fortsättningar: den ena är att berättelser kan sammanfatta och synliggöra motsättningar och tvetydigheter. Den andra är att de inte ändrar någonting – varken de samhällsförhållanden som aktualiseras eller de identiteter som invokeras. Men

genom att innesluta motsättningar kan berättelserna fungera samlande och möjliggöra gemensam handling och gruppsamhörighet.

Citatet kommer från kapitel 2 som handlar om 60-talets medborgarrättsrörelse i USA och mer specifikt berättelser om protestaktioner, där det planerade och beräknade tonades ned till förmån för bilder av spontana känslomässiga uttryck. Ett resultat var att många kunde ansluta sig till en rörelse utan att binda sig till organisationer, genom att delta kroppsligen. Sådana berättelser skapade en ny subjektposition som var möjlig att identifiera sig med utan en lång intellektuell process.

(En intressant parallell blir då 60-talets våg av protester och demonstrationer i Sverige, där inte det personligt känslomässiga prioriterades utan snarare det teoretiskt kunskapsmässiga i form av information om världen utanför Sverige. Berättelser fick också en mer underordnad retorisk betydelse.)

Tredje kapitlet har den ovanliga titeln ”strategi som metonymi”. Det är en granskning av organisationen SNCC, Students Non-Violent Coordination Committee, som bildades 1960 för att just koordinera de olika lokala aktioner som iscensattes i USA:s sydstater. Den handlar om den organisationsstrategi som användes, i en rörelse där just de lokala initiativen var centrala och bärande och aktivister strömmade till från andra håll – ”participatory democracy” kom den att kallas. Pollettas analys handlar om att denna tankefigur, om en organisation som inte var hårt organiserad med top-down strukturer och beslut, kom att bli överordnad för vad rörelsen innebar. I längden upplevdes principen som ett problem: SNCC hade inget tydligt program, resurser kanaliserades inte effektivt, vita studenter från nordstaterna tog plats och utrymme på bekostnad av svarta i de delstater där kampen fördes, individuell frigörelse sattes före politiska mål. 1964-65 drevs en utveckling som resulterade i en fastare struktur, och i den processen ser Polletta just hur den tidiga strategin, organisationsprincipen, blev överordnad för hur beslut togs och vilka beslut som kunde tas – den blev den del som representerade helheten, och därifrån blev den också helheten. Här är berättelsernas del just att de förmedlade, skapade, den metonymiska statusen för strategin.

Ett kapitel handlar om den i USA vanligt förekommande institutionen av att bereda politiska åtgärder med rådgivande diskussioner öppna för allmänheten – ”deliberation” är den term som används – och vilka roller som berättelser kan ha i sådana sammanhang. Här används diskussionsgrupper på nätet som initierades i en

satsning 2002, där frågorna handlade om vad som skulle göras på platsen för World Trade Center – återuppbyggnad eller andra alternativ. Här användes personliga berättelser, men hur? Med ”rådslagets” syften om att skapa djupare förståelse, formulera lekmanuappfattningar och möjligen nå en konsensus som får utgöra den folkliga opinionen s blir berättande del i denna process. Här fokuserar Polletta på saker som att det personliga både ses som genuint och manipulativt, representativt och särintresse, de maktlösas uttryck och makthavarnas medel – avläst i hur deltagarna kommenterade både egna berättelser och andras. Som del i diskussion är det värt att notera möjligheterna som finns i att personliga erfarenhetsberättelser kan vara otydliga i tendens, och att en gruppprocess kan starta om vad som är meningen, uttolkningen, moralen av en historia. En historia behöver inte vara ett argument för en redan fastställd position utan kan vara ett bidrag som för diskussionen framåt mot en konsensus. Polletta avläser också vilka typer av diskussioner där berättelser verkligen användes och finner att de var mycket mer vanliga i konkreta ämnen men undveks i diskussionstrådar om generell policy.

Ett kapitel diskuterar berättande i domstolar, och specifikt där enskilda representerar ett kollektiv eller rättssaken blir ekan bli ett prejudikat för ett kollektiv – t ex kvinnors lika rätt till arbete, eller kvinnor som blivit misshandlade inom äktenskapet. Här är det specifikt offer-positionen som Polletta diskuterar. Offerrollen är viktig för att hävda att ett brott begåtts, samtidigt som den också kan vändas emot den utsatte som kan få motargumentet att hen har frivilligt gått in i en position som reproducerar ett mönster. Emot den kritik av att odla offerpositioner som tid efter annan framförs, hävdar hon att aktiviströrelser också skapar roller som experter, moraliska föredömen, överlevare och sanningssägare. Polletta vill se berättelseutformningar som ger utrymme för att både vara offer och aktör.

Den sista studien handlar om hur stater använde berättelser och relaterar till ”kollektiva minnen”. Mer specifikt om hur politiker i kongressen använde berättelser om Martin Luther King och medborgarrättsrörelsen, och hur afroamerikanska politikerna dubbla utanförskap (som minoritetsrepresentanter i kongressen, som elit bland afroamerikaner) hanterades genom dessa berättelser.

Hur återopades King? Det var oftast ”den tidige”, före 1965, sällan hans uttalanden 1965-68 mot USA:s militarism och krav på fortsatta sociala reformer. Det var referenser till hans ”I have a dream”-tal, men flera bud om vad drömmen gick ut på.

Och det var mer ofta i tal som handlade om att King ska hyllas (t ex tal på MLK-dagen) och mer sällan i tal som handlade om lagstiftning.

Afroamerikanska politiker hamnade i en komplex position i förhållande till Kings minne – de skulle både hylla honom och ge sig själva legitimitet genom att kopplas samman med honom, hans resultat skulle hyllas och samtidigt skulle de fortsatta behoven av reformer understrykas vilket riskerade hamna i en nedvärdering av Kings insatser. Den amerikanska åtskillnaden mellan aktivister (i organisationer) och politiker blir som mest tydlig i detta kapitel, särskilt i en jämförelse med hur ledare för afroamerikanska organisationer refererade till King. Den mer generella poängen blir att situationer möjliggör och begränsar vad som kan berättas.

Avslutningskapitlet återkommer till berättelsers mångtydighet som både ger möjligheter och begränsningar. En styrka i berättelser som argument, deras auktoritet, är att de presenterar konkreta händelser och sensmoralen syns växa fram ur händelseförloppet i sig. Men här finns två faktorer som undergräver auktoritet. Det ena kallar Polletta kanonicitet, det vill säga, beroendet av förebilder, genrekonventionerna. Det andra är interpretabilitet, möjligheten att lyssnaren gör sina egna tolkningar. Här gör hon en utvidgning om olika sorters mångtydighet: polysemi, perspektiv, semantisk dissonans, och hur de kan begränsa. Hennes konklusion är att aktivister, och forskare, ska fortsätta berätta historier men öka sin medvetenhet om vad formkonventioner och fördelningen av auktoritet i olika situationer innebär för att ett berättande verkligen ska leda i önskad riktning.